

23 במאי 2021

"שומר החומות" - תם ולא נשלם

אודי דקל

מבצע "שומר החומות" הוא סבב נוסף בעימות א-סימטרי בין ישראל לחמאס. הא-סימטריה חלה גם על מטרות המבצע. בעוד חמאס הציב לעצמו יעדים מדיניים-פוליטיים-תודעתיים, ישראל כיוונה ליעדים צבאיים ולאורם נבחן מבחינתה גם המאזן בסיום הלחימה. שוב התברר כי אין פתרון קסם שיחולל שינוי חיובי מהותי במצב ברצועת עזה. עם זאת, יש לעודד את חלופת ההסדרה בתיווך מצרי - הפסקת אש ארוכת טווח והחזרת השבויים והנעדרים תמורת הקלות משמעותיות בסגר על הרצועה וקידום פרויקטים תשתיתיים באזור. כדי להעלות את ערך חלופת ההסדרה לישראל יידרשו מנגנוני ייצוב ופיקוח, ובמיוחד התחייבות מצרית ובינלאומית למנגנון אפקטיבי למניעת התעצמות ובניין הכוח מחדש על ידי חמאס והג'האד האסלאמי. כדי לקזז את התחזקות חמאס חיוני לחזק את הרשות הפלסטינית ולייצבה לקראת היום שאחרי מחמוד עבאס כנשיאה, שאיבד את מעט הלגיטימיות שלו בעיני הציבור הפלסטיני עם ביטול הבחירות ושיתוף הפעולה עם ישראל להנחלת שקט בגדה המערבית. הישג שהרשות תוכל למנף יהיה התנעת תהליך מדיני שילווה בהימנעות של ישראל מצעדי סיפוח זוחל בגדה המערבית. גם אם ישראל תבחר בהסדרה עליה לבנות חלופה מוחשית של מהלך צבאי להכרעה, שיכלול תמרון יבשתי מיידי לעומק שטח הרצועה להכרעת הכוח הצבאי של חמאס והג'האד האסלאמי. יש להכין את דעת הקהל בישראל למחיריו של עימות זה. כשירות ומוכנות למהלך הכרעה צבאי יחזק את ההרתעה ויצמצם את הפיתוי של חמאס להפר את הפסקת האש, או לאפשר לפלגים אחרים לעשות כן.

מבצע "שומר החומות" הוא דוגמא נוספת לעימות א-סימטרי בין מדינה לצבא טרור המופעל על ידי תנועה אסלאמית-לאומית. הא-סימטריה חלה גם על מטרות המבצע. בעוד חמאס הציב לעצמו יעדים מדיניים-פוליטיים-תודעתיים, ישראל מצידה כיוונה ליעדים צבאיים, בעיקר הרתעה (שגם לה ממד תודעתי), ולאורם נבחן מבחינתה המאזן בסיום הלחימה.

חמאס השיג את יעדי המערכה שלו עם פתיחתה. הארגון מיצב את עצמו בזירה הפלסטינית כמגן אל-אקצא וירושלים; שיגר מטחי רקטות לעומק שטחה של ישראל, שיבש את שגרת החיים בה וגרם ל-12 הרוגים ולהרס ניכר; הצליח להתסיס התפרעויות בין ערבים לישראלים בישובים המעורבים; עורר הפגנות סוערות בגדה המערבית וגם על גבול ישראל-לבנון; הוכיח כי הוא הגורם היחידי (להבדיל אף מחזבאללה ומאיראן) הנכון להתמודד עם הצבא החזק ביותר באזור. מעל לכל - חמאס המחיש שהוא תנועה מובילה במחנה הפלסטיני, תוך הצגת חולשת הרשות הפלסטינית.

ישראל הגדירה מטרה צבאית בעיקרה - השגת רגיעה ביטחונית ממושכת והרחקת סבב העימות הבא מתוך חשש להציב תכלית אסטרטגית של שינוי המצב מיסודו, או לפחות קביעת כללי משחק חדשים מול חמאס. זאת, תוך מאמץ לצמצם את הזיקות בין הזירות - רצועת עזה, ירושלים

והרחוב הערבי בישראל. בחינת תוצאות המערכה ממוקדת בתשומות הצבאיות האמורות לגרום לחמאס "לשקול בפעם הבאה אם לירות עלינו" – הרתעתו על ידי המחשבת מחירה הכבד של תוקפנותו באמצעות החלשת כוחו הצבאי ופגיעה ביכולתו לשקמו; פגיעה במפקדיו; נטרול עמוד השדרה התת-קרקעי של הארגון ומזעור הנזק והפתעות בעורף הישראלי. אולם, האסטרטגיה הכוללת של ישראל כלפי חמאס לא השתנתה במהלך המערכה, עיקרה סימונו ככתובת האחראית ברצועת עזה בלי לאיים על המשך שליטתו באזור ובידול בין הרצועה לבין הגדה המערבית.

ישראל הצליחה לכאורה לנתק בין הפסקת האש לבין התחייבות לרכיבי הסדרה, או לפחות בינה לבין הבנות שיעמיקו את הרגיעה הביטחונית לאורך זמן. במונחים של עימות א-סימטרי מדובר במעין ניצחון לישראל - כפיית הפסקת אש בתנאים שקבעה - ומניעת כל הישג אסטרטגי לחמאס שלמענו הוא נלחם - "מגן אל-אקצא" ו"מוביל המחנה הפלסטיני - חלופה לשלטון פת"ח". חמאס דרש שינוי בהתנהלות ישראל באל-אקצא ואי פינוי הבתים בשייח' ג'ראח, זאת בניגוד לסבבי עימות קודמים, כשחמאס התמקד בהסדרה שתכלול את הסרת הסגר מעל הרצועה ושיקום הנזק בשטח ללא מנגנון שתכליתו תהיה למנוע את התעצמותו מחדש. הודעת חמאס שבה הודיע כי הוא מסכים להפסקת אש הדגישה כי "התוקפנות תפסיק, וכן כי כל פעולה שיבצע 'הכיבוש' בירושלים, במסגד אל-אקצא או בשייח' ג'ראח תביא לחידוש העימות", אולם ימים יעידו האם הייתה או לא הייתה הסכמה ישראלית לכך, או שהמתווך המצרי השמיע לכל אחד מהצדדים את ערב לאוזניו.

בפועל ולאורך שנים, ישראל השלימה עם שלטון חמאס ברצועה בשל הצורך בכתובת אחראית לנעשה ברצועה ובד בבד הציגה עמדה שלפיה הרשות הפלסטינית אינה פרטנר להסדר שכן אין ביכולתה לתפקד כשחקן אחראי, יציב ואפקטיבי, שיוכל לחזור ולשלוט ברצועה. אך עתה ישראל נדרשת לבחון מחדש את מדיניותה כלפי הרצועה וכלפי חמאס. ההיגיון שיוחס לחמאס ועל בסיסו נרקמה בעבר ההסדרה מולו – שיפור המצב האזרחי והתשתיתי יביא לשמירה על שקט ויציבות הביטחונית - התברר כשגוי. מסתבר כי כדי לקדם את יעדיו האידאולוגיים-פוליטיים חמאס אף מוכן להחריב את הרצועה.

על ישראל ליישב את המתחים בהתנהלותה מול חמאס והרצועה עד כה: (1) לישראל יש עניין למנוע השתלטות חמאס על הזירה הפלסטינית, ובה בעת לחזק את מעמדה של הרשות הפלסטינית ולשמור את מעמדה כפרטנר למשא ומתן עם ישראל. אינטרס זה מתנגש עם ההיענות לסחטנות חמאס, שאפשרה את המשך התבססותו והתעצמותו הצבאית ברצועה, ועודדה את הנהגתו לחשוב שבכוחו להשתלט על המערכת הפלסטינית; (2) המדיניות הישראלית הגורסת אי-הכרה רשמית בחמאס מנוגדת להכרה בפועל בארגון כשולט ברצועה וכגורם האחראי לנעשה בשטח, כך שסיום שליטתו ברצועה לא סומן כיעד אסטרטגי; (3) צורך חיוני לחלץ את רצועת עזה מהמצוקה הכלכלית-הומניטרית, ומנגד נדרש למנוע את התעצמות חמאס. הארגון ניצל את הכנסת חומרי הגלם לבניה, מלט בעיקר, לשיקום ובניה מחדש של מבנים שנהרסו בסבבי עימות קודמים, לבניית עזה תחתית – מערך מנהרות ברצועה ומנהרות חודרות לשטח ישראל. נדרשים אמצעי פיקוח מוקפדים והדוקים למעקב אחרי הכנסה ושימוש בחומרים דו-שימושיים לרצועה ומניעת זליגתם לידי חמאס; (5) קיים צורך לשלב את הרשות הפלסטינית בשיקום הרצועה ולייצר תנאים להשבת שליטתה באזור. יעד זה מנוגד למדיניות ישראל המתמקדת בבידול בין הרצועה לגדה המערבית, בהתנגדות לממשלת אחדות פלסטינית וכן בהחלשת מעמד הרשות הפלסטינית כפרטנר

להסדר מדיני. גם הרשות נרתעת מקבלת אחריות ושליטה ברצועה (בהנחה שיתקיימו תנאים לכך), כל עוד חמאס אוזח בזרוע הצבאית והוא בעל המונופול על הכוח בשטח הרצועה; (6) קיימת מודעות בינלאומית למצבה הבעייתי של רצועת עזה ולצורך בסיוע בינלאומי. עם זאת, גוברת תחושת חוסר תכלית בזירה הבינלאומית בכל הנוגע להשקעות ברצועה עקב העדר אופק מדיני, היות האזור נשלט על ידי גורם טרור, וסכנת הסלמה ביטחונית מתמדת שתחריב כל השקעה.

וכעת, מבחינת ישראל, נכון לבסס את הרגיעה בעקבות הפסקת האש על הסדרה או הבנות, שמשמעותן קביעת כללי משחק עם חמאס: (1) רגיעה ויציבות ביטחונית; (2) החלשת מעמד חמאס בזירה הפלסטינית ומניעת השתלטותו על הרשות הפלסטינית; (3) מניעת התעצמות צבאית מחודשת של חמאס והגיהאד אסלאמי; (4) שיפור והתייצבות המצב הומניטרי ברצועת עזה, בניהול מנגנון בינלאומי, כיעד בפני עצמו ולמניעת השלכות שליליות על ישראל; (5) צמצום האחריות הישראלית לרצועה והדימוי שהרצועה נמצאת עדיין תחת "כיבוש ישראלי"; (6) מחויבות מצרית לשקט ביטחוני ברצועה, להפסקת הברחות נשק דרכה ולריסון חמאס ושאר גורמי הטרור; (7) המשך תהליכי הנורמליזציה עם מדינות ערב הפרגמטיות וניסיון לשלבן בפרויקט שיקום הרצועה וסיוע כלכלי לרשות.

בין ארבע הרמות האפשריות של הסדרה קיים קשר, אך נכון להפרידן כשלכל אחת כתובת אחראית שונה.

א. **מדינית** - לא מול חמאס אלא מול הרשות הפלסטינית. קידום מעמדה של הרשות בזירה הפלסטינית, הענקת תמורות לה עבור הידברות ולא תמורת "התנגדות" והפעלת כוח.

ב. **ביטחונית** - ערביות מצריות לשמירת הפסקת האש. אם לא תשמר הרגיעה ישראל תידרש להפעיל מנגנון כפייה - תקיפות עוצמתיות נגד חמאס על כל הפרה משטח הרצועה (חמאס נדרש לרסן את הפלגים הסוררים).

ג. **כלכלית-שיקומית** - כינון מנגנון בינלאומי (קוורט/או"ם/מדינות ערב הפרגמטיות), שינהל את פרויקט השיקום ברצועה ואת הסיוע ההומניטרי לתושביה. על ישראל להתנות זאת בקיום מנגנון אפקטיבי למניעת התעצמות חמאס והגיהאד האסלאמי. כן יש לשלול מחמאס את כוח הסחטנות, שאפשר הכנסת כסף קטרי לרצועה ושימש אותו להתעצמות צבאית.

ד. **חילופי שבויים-נעדרים מול חמאס** - החזרת השבויים האזרחים וגופות החיילים הישראליים שבידי הארגון תמורת עסקה סבירה במספר וחומרת המעשים של מחבלים שישוחררו במסגרתה. נכון שישראל תציב דרישה זאת כתנאי לכינון מנגנון סיוע בינלאומי לרצועה.

לפני כשנה נערכה במכון למקרי ביטחון לאומי **עבודת מחקר ותכנון לבחינת חלופות לרצועת עזה**. בתהליך הניתוח נבחנו חמש חלופות מדיניות-ביטחוניות להתמודדות עם האתגר הביטחוני שמציבים לישראל רצועת עזה בכלל וחמאס בפרט:

1. **ניהול הסכסוך - מבוסס על הגיון ההסתגלות וההרתעה.** משמעות החלופה היא הפעלת לחץ מתמשך על חמאס כדי להחלישו ולשם השגת רגיעה ביטחונית ממושכת והרחקת סבב העימות הבא באמצעות חיזוק ההרתעה.
2. **הפסקת אש ורגיעה ממושכת ("תהדייה") בין ישראל לחמאס - המבוססת על הסדר.** ובכלל זאת, שיפור המצב הכלכלי-אזרחי ברצועה על ידי קידום פרויקטים כלכליים ותשתיתיים תמורת השמירה על שקט ורגיעה. משמעותה של חלופה זו היא הכרה בכך שהחמאס הוא הכתובת האחראית היחידה ברצועה. בחלופה זו, סיוע יועבר באופן מבוקר ומדוד בניהול ובפיקוח נציג האו"ם/הקוורטט. במסגרת זו נדרשות סגירת ערוץ הסיוע הקטרי ובניית ערוץ שירסן את חמאס בהובלת מדינות ערב הפרגמטיות, ובראשן איחוד האמירויות. סיוע לשיקום תשתיות - מים, ביוב, אספקת אנרגיה וחשמל - יסופק בתנאי רגיעה ביטחונית, כולל אי הפרחת בלוני תבערה והתפרעויות על קו המכשול הביטחוני. ברי כי מתכונת פעולה זו לא תוכל אלא לדחות את הקץ, משום שהיא תותיר את מונופול הכוח ברצועה בידי חמאס וחסרים בה רכיבים מייצבים וגורמים שיטפלו בבעיות היסוד של הרצועה.
3. **ניתוק מוחלט של הרצועה מישראל ומהגדה המערבית -** על בסיס הגיון ההיפרדות והבנה שבטווח הארוך אין חלופה לשליטת חמאס ברצועה והתעצמותו. גם בחלופה זו נדרש תהליך שיקום לרצועה בהובלת הקהילה הבינלאומית ובתמיכת מדינות ערב. תכליתה - פתיחת הרצועה כלפי העולם והפחתת תלותה בישראל עד כדי הפסקתה, בכל הנוגע לאספקת חשמל, מים, סחורות, חומרים וציוד. במסגרת זו תידרש הקמת נמל ימי סמוך לחוף עזה, שאמצעי הביטחון שיינקטו בו יספקו מענה לדרישות הביטחון של ישראל. הבעיה העיקרית בחלופה זו - יישומה ימשך זמן רב ותוך חיכוך רב.
4. **מבצע צבאי למיטוט הזרוע הצבאית של החמאס -** בהתאם להגיון של הכרעה צבאית. לאחר פירוק הכוח הצבאי של חמאס יהיה צורך להתניע מהלכים שתכליתם לעצב ולייצב את האזור. חלופה זאת יכולה להיות גם פלטפורמה לקידום חלופות אחרות - ניהול סכסוך ושמירת הרתעה ומניעת בניית הכוח מחדש של חמאס באמצעות פעילות מב"ס מתמשכת, או חזרת הרשות לרצועה כדי שתהיה הכתובת האחראית שם, או החלת משטר נאמנות בינלאומי או בינערבי ברצועה (סיכויי ההתממשות של אופציות שתיים ושלוש הם נמוכים מאוד).
5. **יצירת תנאים לפיוס פנים-פלסטיני שיחזירו את הרצועה לשליטת הרשות הפלסטינית** - בהתאם להגיון שלפיו כל הסדר חייב להיות רק עם הרשות, שכן יש לראות בה הגורם היחיד שמייצג את המחנה הפלסטיני על כל רכיביו. הבעיה העיקרית היא, שקידום חלופה זו אינו בידי ישראל וקיימים יריבות חריפה ופערים שלא ניתנים לגישור בין הרשות הפלסטינית וארגון הפת"ח שבראשה לבין חמאס. עם זאת האירועים האחרונים עשויים לדחוף את הפת"ח לממשלת אחדות עם חמאס, מתוך ניסיון לשמר את הרלוונטיות של הרשות.

תהליך הניתוח העלה כי אין פתרון קסם שיחולל שינוי מהותי במצב ברצועת עזה. עם זאת, באותה העת הוסק כי החלופה המועדפת, בעלת סיכויי המימוש שנראו טובים יותר יחסית, היא הסדרה בתיווך מצרי בין ישראל לחמאס, שתבסס על הפסקת אש ארוכת טווח ואשר תאפשר הקלות משמעותיות בסגר על הרצועה וקידום פרויקטים תשתיתיים באזור. עם זאת, סבב העימות האחרון הבהיר כי חמאס מוכן להביא להרס של התשתיות שרק שוקמו ונבנו לאחרונה כדי לקדם את יעדיו האידאולוגיים-פוליטיים בזירה הפלסטינית.

כדי להעלות את ערך חלופת ההסדרה לישראל יידרשו מנגנוני ייצוב ופיקוח חיצוניים, ובמיוחד תידרש התחייבות מצרית ובינלאומית למנגנון שימנע באפקטיביות את ההתעצמות ובניין הכוח מחדש של חמאס והג'יהאד האסלאמי. תוצאות מבצע 'שומר החומות' מאפשרות גיבוש הבנות להפסקת אש מעמדת יתרון, על בסיס הרתעה מחוזקת. אך הן אינן מהוות פלטפורמה לשינוי המצב ברצועה מיסודו. הפסקת אש והסדרה עם החמאס תשמר את מעמדו הנוכחי - היותו הכתובת האחראית המתפקדת היחידה ברצועה. בכל מצב, חיוני התיאום בין ישראל למצרים. שלטון הנשיא אסיסי במצרים, הנוקט מדיניות פרגמטית כלפי רצועת עזה, צפוי להמשיך לתמוך בהסדרה להעמקת השקט, כל עוד יראה בה פתרון זמני שלא יסתום את הגולל על חזרת הרשות הפלסטינית לרצועת עזה ועל פתרון מדיני עתידי בין ישראל לרשות הפלסטינית.

על מנת לקזז את התחזקות חמאס והשתלטותו על המערכת הפלסטינית, חיוני לחזק את הרשות הפלסטינית ולייצבה לקראת היום שאחרי מחמוד עבאס כנשיא הרשות. נדרש להביא לידי ביטוי הישגים מרשימים, שהרשות תוכל להציגם לתושבי הגדה כדי לחזק את מעמדה, וביניהם ובהם שיפור ניכר במצב הכלכלי ובמרקם החיים בגדה המערבית, לצד חיזוק תפקודה של הרשות והיציבות בשטחה, בתקווה שאלו יחזקו את הלגיטימיות שלה. הישג רב משמעות שהרשות תוכל למנף כדי לבצר את מעמדה יהיה התנעת תהליך מדיני, שילווה בהימנעות של ישראל מצעדי סיפוח זוחל בגדה המערבית. מדובר בצעד שתלוי אך ורק בישראל.

כל החלופות שנבחנו, למעט השתלטות צה"ל על הרצועה ופירוק הזרוע הצבאית של חמאס, אינן כוללות מענה אפקטיבי להתעצמותו הצבאית של הארגון ואין בהן מענה לאפשרות שכל עת שיחפוץ הוא יוכל לשגר מטחי רקטות לשטח ישראל. לפיכך, גם אם ישראל תבחר בהסדרה, עליה לבנות חלופה רלוונטית ומוחשית של מהלך צבאי להכרעה, המחייב תמרון יבשתי מיידי לעומק שטח הרצועה - לא מיטוט שלטון החמאס, אלא הכרעת הכוח הצבאי שלו ושל הג'יהאד האסלאמי ופירוק הזרוע הצבאית. מדובר במהלך שיימשך שבועות, כרוכים בו נפגעים רבים לצה"ל, הרג והרס רב ברצועת עזה, וחשוב להכין את דעת הקהל בישראל למחיריו של עימות זה. כשרות ומוכנות גבוהה למהלך הכרעה יחזק את ההרתעה ויפחית את הפיתוי של חמאס להפר את הפסקת האש או לאפשר לפלגים אחרים לעשות כן.